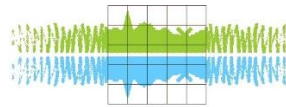

Projectplan Voedselbossie Witteveen Drenthe

Door Anja Verbers en Sibert Hoeksma

12 maart 2020

Landschapsbeheer Drenthe

Inleiding

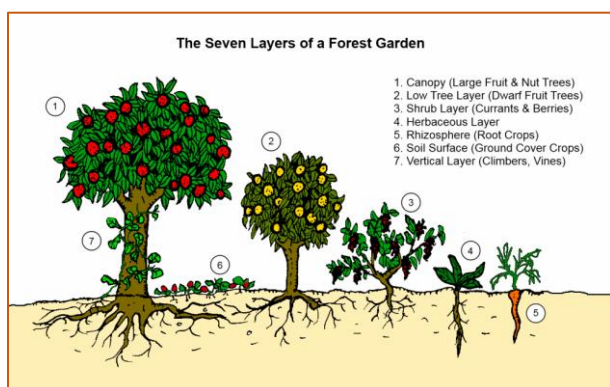
Een enthousiaste groep vrijwilligers en bewoners van het dorp Witteveen, Drenthe, wil graag een voedselbos realiseren in het dorp. Deze groep is al actief met beheerwerkzaamheden in het aan het dorp aangrenzende bos van Staatsbosbeheer. In het dorp liggen enkele percelen die geschikt zijn om hier een voedselbossie te realiseren. Het gaat om vier verschillende terreinen verspreid in het dorp. Daarnaast is er nog een open plek in het bos, ontstaan door stormschade, waar ook bes- en vruchtdragende beplanting kan worden aangeplant, in afstemming met Staatsbosbeheer die hiervan eigenaar is. Zo wordt het bos meer betrokken bij het dorp en worden bewoners verleid om ook vaker het bos te bezoeken. De secretaris van deze groep, dhr. Sipke Wiersma heeft Landschapsbeheer Drenthe gevraagd hierin te adviseren en een projectplan te schrijven.

Voedselbos

Het idee van het realiseren van een voedselbos voldoet aan meerdere doelen. Allereerst gaat het om bewustwording met betrekking tot ons voedsel. Steeds meer mensen willen gezond voedsel; dit betekent vaak biologisch, maar het betekent ook weten waar het voedsel vandaan komt en het liefst streekeigen. Het aanleggen van een voedselbos, of het omvormen van een begroeid terrein naar een voedselbos, past goed in deze tijd. Het idee groeit en er zijn steeds meer mensen willen dit realiseren, net zoals de groep in Witteveen. Anderzijds is het een project dat alleen kan slagen als je het met een groep mensen op pakt, maar waar uiteindelijk veel mensen van kunnen genieten. Het moet daarom behalve in de uitvoering ook op termijn een gedragen idee zijn. Een voedselbos plant je niet aan voor een paar jaar, maar voor een lange tijd!

Het begrip Voedselbos is in Nederland ontwikkeld door Wouter van Eck, hij kocht een akker van 2 hectare en legde hier het Food Forest Ketelbroek aan, bij Nijmegen. Het principe is hierbij dat je gebruik maakt van de 7 ecologische lagen die in principe in een bos aanwezig zijn (fig. 1):

1. De boomlaag met soorten als Walnoot, Tamme kastanje, Linde en Eik; deze kan tot 40m hoog worden.
2. De kleinere bomen zoals fruitbomen, en bomen die niet tegen felle zon kunnen; deze wordt tot 12 m hoog.
3. De struiklaag, met soorten als bessen en hazelaars.
4. De kruidachtige.
5. De wortel- en knolplanten.
6. De kruiplaag of bodembedekkers en
7. De klimmers, zoals hop, bosrank, druif etc.

Figuur 1. De gelaagdheid van een voedselbos

Het voedselbos is hiermee in feite een combinatie van een natuurgebied: er is een hoge biodiversiteit, die ook voor vogels en andere dieren veel biedt, en een akker: het heeft een grote opbrengst aan eetbare producten per hectare. Zo'n bos vraagt om een goed ontwerp, zodat verschillende typen begroeiing goed op elkaar wordt afgestemd. Na aanplant is beheer beperkt, tenminste als je echt uitgaat van een natuurlijk bos.. Daarentegen is het vooral het oogsten wat intensief is.

Wouter van Eck, en andere voedselbos eigenaren, schuwen echter niet om ook exoten aan te planten. Dit verhoogt de opbrengst sterk.

De visie van Landschapsbeheer Drenthe hierin is anders, zij wil in Drenthe een andere invulling geven aan het begrip voedselbos, door voornamelijk te werken met inheemse soorten. We vinden dit belangrijk, omdat we zo een bijdrage leveren aan de kwaliteit van het landschap en de versterking van de biodiversiteit van het Drentse landschap. Anderzijds spannen we ons in om exoten juist te bestrijden, denk daarbij aan soorten zoals Japanse duizendknoop. Wanneer je exoten gaat toepassen in een voedselbos, zoals vaak gebeurt met bijvoorbeeld Bamboe, omdat de jonge scheuten lekker zijn, kan dit snel gaan woekeren, wanneer er niet optimaal en blijvend geoogst wordt.

Een eetbaar landschap voor mens en dier

We proeven bij veel groepen vrijwilligers, net als bij de groep uit Wittenveen, dat men niet zo zeer een 'echt intensief voedselbos' ambieert. Het gaat vaker om het versterken van de biodiversiteit voor mens én dier en een in voldoende mate eetbare opbrengst! Bovendien hebben niet alle groepen een voldoende groot terrein, waardoor er een optimale oogst kan worden gerealiseerd. Voor deze groep(en) introduceren we hier het begrip *Voedselbossie*! Hierbij denken we aan situaties waarbij we het aanleggen en/of het versterken van een bestaand bosje of een boomgaard bedoelen, óf of het omvormen van een open terrein naar een bosje, waarbij fruit- en noot dragende bomen gecombineerd worden met andere vrucht- en nootdragende bomen en –struiken. Ook kan daarbij andere beplanting worden toegepast, zoals (fruit)hagen, die deze voedselbossies omgeven. Daarnaast kunnen deze terreinen worden verrijkt met de aanplant of zaaïen van eetbare kruiden en klimplanten en het planten van bolletjes en insectentrekkende bloemen. Ook andere elementen kunnen worden toegevoegd zoals een poel, vleermuistoren, nestkastjes, insectenhôtels etc.. Een lijst van geschikte soorten is te vinden in bijlage 1, maar deze kan volop worden uitgebreid naar de wensen van groepen. Het belangrijkste hierbij is dat er eetbare producten worden geleverd, voor mens én dier, en dat het een versterking van de biodiversiteit oplevert. Maar niet minder belangrijk is dat het een fijne plek is voor mensen om naar toe te gaan of er te verblijven, dat hij voor iedereen uit het dorp toegankelijk is en men er kan plukken voor eigen gebruik.

Sociale context

Samen werken, samen leren:

Behalve de fysieke opbrengst levert het ook een sociale opbrengst: men werkt samen aan een gevarieerde omgeving, met een hoge biodiversiteit.

Mensen raken zo meer betrokken bij hun eigen omgeving en bij elkaar. Ze worden gezamenlijk verantwoordelijk voor de aanleg, het beheer en het oogsten. Indien gewenst kan een groep zich aansluiten bij het Streekbeheer van Landschapsbeheer Drenthe, waardoor er gebruik gemaakt kan worden van scholing (werken met ladders, snoeien vruchtbomen, zaagcursus etc.), ons advies en ondersteuning en het Stimuleringsbudget voor het beschikbaar stellen van inheemse plant- en zaaigoed en nestkasten. Er kan natuurlijk ook samenwerking met gemeenten, bijenverenigingen, pomologenverenigingen, terreinbeheerders etc. plaatsvinden. Door de betrokkenheid van de bewoners zal ook de kans op succes, zowel bij de uitvoering als bij het beheer, worden gewaarborgd.

Eventueel kan Landschapsbeheer of kenners uit de directe omgeving lezingen organiseren. Zo vergroot je kennis en betrokkenheid etc.

Duurzaam doen en denken:

Er is nog een derde focus: het stimuleren van duurzaamheid. Door het organiseren van lokale oogstfeesten, lezingen, marktjes, het gezamenlijk jam en/of sap maken en dergelijke, zie je dat lokale producten veel mogelijkheden bieden. Zo worden minder vervoerskosten gemaakt en wordt het minder milieu belast. Ook wordt het ecologisch beheer gestimuleerd. Door scholen te betrekken draag je dit motto op een leuke en leerzame manier uit. Een extra bijkomend idee is dat het samen werken, zowel fysiek als sociaal, bevorderlijk kan zijn voor de gezondheid, doordat mensen weer meer naar buiten gaan en meer lichaamsbeweging krijgen. Ook het eten van het fruit van de boomgaarden draagt bij aan de gezondheid.

Door het toepassen van regionale rassen en soorten wordt de streekeigenheid versterkt, wordt de weerbaarheid tegen ziekten vergroot en de instandhouding van bepaalde rassen en soorten bewerkstelligd.

De Uitvoeringsfase in Wittenveen

De groep vrijwilligers heeft een viertal locaties op het oog die als een voedselbossie kunnen worden ingericht en een terreintje dat in het bos van Staatsbosbeheer ligt (zie fig. 2). Elk terreintje heeft andere eigenschappen waarmee rekening gehouden moet worden en die daarom wellicht een andere invulling kan krijgen. Zo zijn er:

1. Het veld achter het dorpshuis
2. Het veldje achter de gymzaal, de oude schooltuintjes, met grote zonnige muur
3. Een groter stuk grond bij het viaduct, in de zon
4. Een kleiner stuk grond bij het viaduct, in de schaduw
5. Open plek in het SBB bos, bij de speelweide, de tille

Figuur 2. De locaties van de dorpsterreintjes

Zoals aangegeven hebben de verschillende terreinen andere kwaliteiten, dat zit hem niet zozeer in de ondergrond, maar meer in de ligging, de bezonning en de grootte. Geomorfologisch en bodemkundig gezien vormen Locaties 1 en 2 onderdeel van een morene rug, maar beide locaties bestaan uit leemarme veldpodzolen. Locaties 3 en 4 zijn onderdeel van een morene vlakte, maar hebben veldpodzolen die juist uit leemhoudend zand bestaan.

Locatie 1.

Het terrein ligt deels in gras en is deels een bosje. Het idee is om hier te werken aan een gradiënt van noord naar zuid. Het bosje moet deels worden gedund om nieuw aan te planten inheemse soorten als lijsterbes en hazelaar voldoende licht te geven. Ook zouden bosbes en rode bes dan hierin aangeplant kunnen worden. Aan de rand van het bosje kunnen grotere struiken worden aangeplant als sleedoorn (indien voldoende nat), hondsroos en vlier. De rand in de overgang naar het graslandje zou kunnen worden afgerond met allerlei verschillende besdragende struiken. In het graslandje zelf zijn vrij recent enkele jonge fruitbomen aangeplant, hier zou nog wat aangevuld kunnen worden met andere inheemse fruitbomen en zodat er een gevarieerde bosboomgaard ontstaat. Als er 2x er jaar gemaaid wordt kunnen er soorten in de kruidlaag worden aangeplant als daslook, paardenbloem, en zuring en andere eetbare inheemse kruiden.

Locatie 2.

Dit is een klein terreintje, achter de oude gymzaal. De hele oostzijde is afgebakend door een hoge muur. Door de geschikte bezonningssituatie zou deze muur zeer geschikt zijn om klimplanten er langs te laten groeien, zoals druif, wijnbes etc. Ook zou je er voor een deel een fruitmuur van kunnen maken met leipeer, lei-appel en zelf evt. vijgenboompjes. De grond van dit terreintje is erg goed, omdat hier in het verleden schooltuintjes zijn geweest. Door de omvang is het beter om hier te kiezen voor kleine boompjes en struiken en een kruidenrijk graslandje er onder.

Locatie 3.

Dit is een langgerekte strook grond die en zonnig is, en langs de weg ligt met de lange zijde. Het terrein is aan de noordzijde ongeveer 25m breed en loopt over 100m taps toe. Qua sfeer en bezonning passen hier goed fruitbomen, maar aan de noordzijde zou een plek gecreëerd kunnen worden voor een (wal)notenboom.

Locatie 4.

Dit veldje is klein en schaduwrijker en ligt ook langs de weg. Hier passen soorten als hazelaar en meidoorn, maar ook framboos en lijsterbes. Eventueel zou een tamme kastanje geplant kunnen worden.

Locatie 5.

Dit is een terrein Staatsbosbeheer. Hier ligt een poel en het betreft een open plek in het bos. Staatsbosbeheer heeft een aantal soorten die hier aangeplant kunnen worden. Zij leveren deze zelf aan. Het gaat hierbij om soorten als: zoete kers, Gelderse roos, vuilboom, hazelaar, krent, meidoorn en sleedoorn etc. Als het een venig terreintje is vallen soorten weer af en zou bijvoorbeeld wel weer bosbes kunnen worden aangeplant.

Voor locaties 1 t/m 4 geldt dat er ook aan de ondergroei gedacht moet worden. Wilde planten als brandnetel, dovenetel, duizendblad, hondsdrif, klaver, kleine veldkers, paardenbloem, smalle weegbree, wilde peen etc. kunnen blijven staan of worden gezaaid. Maar denk ook aan klein fruit, eetbare bloemen, groenten, kruiden en paddenstoelen. De lijst van eetbare soorten is zeer groot!

Plantdagen

Zodra de wensen van het dorp zijn geïnventariseerd moet er een plan worden gemaakt: waar kan wat worden aangeplant. Wellicht zijn er mensen die al iets kunnen aanleveren uit hun eigen tuinen. Belangrijk is om van te voren vast te stellen of elk afzonderlijk terrein z'n eigen karakteristieken krijgt, of worden de terreintjes vergelijkbaar aangeplant? De afzonderlijke 'bossies' kunnen evt. met elkaar verbonden worden door 'groene draden', zoals lage hagen, bolletjes etc.. Zo versterkt je de infrastructuur voor vogels en insecten, en vergroot je het eetbare oppervlak. Vervolgens kunnen gezamenlijke plantdagen georganiseerd worden, om zo zoveel mogelijk mensen uit het dorp er bij te betrekken. Je kan hierbij eventueel aanhaken bij data als Natuurwerkdag, Burendag of NL-Doet. Landschapsbeheer kan hier eventueel in ondersteunen.

Plukken van 'laaghangend fruit'

Het beheren van de voedselbossies vraagt met name in het begin veel aandacht, omdat er pen plekken gecreëerd moeten worden, gras bijvoorbeeld afsteken om wilde planten aan te planten, zorgen dat alles goed aanslaat etc. In het begin moet je ook soorten die spontaan opkomen en die je niet wil, verwijderen. Maar bij het oogsten ligt de nadruk!. Op het fruit moet je nog even wachten, maar eetbare wilde planten kun je al snel plukken. Via de website 'foodwalks.nl' vind je veel recepten die je kunt klaar maken met dergelijk kruidachtigen.

Organiseer pluk dagen, en later als er wel fruit aanwezig is, kun je naast plukdagen ook 'sapdagen' organiseren of kookworkshops etc. Maak wel afspraken in het dorp over hoe je wil oogsten: ieder voor zich of samen voor ieder?

Sfeerplaatje, voedselbossie Witteveen

6. Planning

De planning/acties voor Witteveen zal bestaan uit de volgende acties:

Voorjaar 2020:

- Plan indienen bij de gemeente Midden-Drenthe i.v.m. een bijdrage in de financiering
- Afstemming met Staatsbosbeheer
- Goede communicatie met het dorp en inventarisatie van de wensen

Voorjaar-Zomer 2020 (afhankelijk van fase 1):

- ontwerp maken voor de afzonderlijke deelgebieden.
- Inventarisatie wat er al beschikbaar is,
- Inventarisatie wat er nog moet worden gekocht/aangeschaft
- Aangeven waar gedund moet worden of ruimte gecreëerd/plantrijp gemaakt moet worden
- Evt. bestellingen uit doen

Najaar 2020: 'handen uit de mouwen'

- Terreinen 'plantrijp' maken
- Aanplanten soorten bomen en struiken
- Aanleg takkenrillen van gezaagd materiaal, als beschutting en plekken voor vogels etc.
- Planten bolletjes
- Zaaïen en planten kruidachtigen (wilde eetbare planten)
- Plaatsen bankjes bijvoorbeeld bij de terreinen 1 en 2.

Winter 2020-2021:

- Zagen/dunnen bosje in terrein 1

Daarna: steeds meer oogsten, bijplanten etc.